

**Grzegorz Śliżewski**

Fundacja „Historia Skrzydłami Małowana”

ORCID: 0000-0001-6123-2241

# Droga do Francji. Polacy i punkt graniczny w Mentonie na przelomie 1939 i 1940 roku w świetle dokumentów polskiego oficera granicznego

The road to France: Poles and the Menton border crossing at the turn of 1939–1940 in the light of documents from a Polish border officer

DOI: 10.61027/2025/7/215246

---

**POZAMILITARNE ASPEKTY WOJNY**

MENTONA  
GRANICA FRANCUSKO-WŁOSKA  
UCHODźCY  
OSKAR SŁABOSZEWICZ  
WŁODZIMIERZ LUDWIG  
1939/1940

MENTON  
FRENCH-ITALIAN BORDER  
REFUGEES  
OSKAR SŁABOSZEWICZ  
WŁODZIMIERZ LUDWIG  
1939/1940

## Abstrakt

Zakończenie kampanii 1939 r. skutkowało próbą odtworzenia polskiej armii przy boku sojuszników. Mieli ją tworzyć m.in. wojskowi, którzy zostali internowani w obozach w Rumunii, na Węgrzech i w krajach bałtyckich. Internowani na Bałkanach kierowali się do Francji, korzystając z przejść granicznych w Marsylii (morskie), Modanie (kolejowe) oraz Mentonie (samochodowe i kolejowe). To ostatnie przyjęło najmniej polskich uchodźców (zarówno wojskowych, jak i cywilnych). W artykule przedstawiono zasady obowiązujące na przejściu granicznym w Mentonie na przełomie 1939 i 1940 r. oraz strukturę przybywających tam Polaków (wojskowych, ochotników i cywilów).

## Abstract

The defeat of Poland in the 1939 campaign prompted efforts to rebuild the Polish Army in cooperation with the Allied powers. This force was to be formed, among others, from soldiers interned in camps in Romania, Hungary, and the Baltic states. Polish internees from the Balkans made their way to France through border crossings at Marseille (by sea), Modane (by rail), and Menton (by road and rail). Of these routes, the Menton crossing admitted the smallest number of Polish refugees, both military and civilian. This article examines the regulations in force at the Menton border crossing at the turn of 1939 and 1940, as well as the composition of groups of Poles arriving there, including military personnel, volunteers, and civilians.

We wrześniu 1939 r. tysiące polskich żołnierzy zostało internowanych po przekroczeniu granic z Rumunią, Węgrami i krajami bałtyckimi. Kwestią czasu było to, kiedy wyruszą oni w dalszą drogę, czyli w kierunku państw sojuszniczych, by przy ich boku odtworzyć polską armię. Z jednej strony tamtejsze ataszaty rozpoczęły zakrojone na dużą skalę starania, by umożliwić takie podróże, z drugiej zaś należało także przygotować miejsca docelowe, w których uchodźcy mieli się zatrzymać po przebyciu tej drogi. W tym drugim przypadku miała to ułatwić ewidencja przybywających w granice polskich sojuszników oraz ich wstępna selekcja.

Uchodźcy z Polski kierowali się przede wszystkim do Francji, bo tam wiodła najkrótsza droga z Rumunii i Węgier, w których to państwach było najwięcej internowanych zarówno wojskowych, jak i cywilów. 27 września 1939 r. gen. Stanisław Burhardt-Bukacki, szef Polskiej Misji Wojskowej, przygotował specjalną instrukcję dla oficerów granicznych. Głównymi zadaniami dla tych wyznaczonych do pomocy francuskim komisarzom (*Commissaire de la gare*) były:

1. Niesć pomoc wojskowym polskim i ochotnikom do wojska polskiego, przybywającym w tym celu do Francji.

2. Ułatwić komisarzowi stacyjnemu i francuskim organom bezpieczeństwa kontrolę nad wyjeżdżającymi w tym kierunku, by jako ochotnicy do wojska polskiego nie dostali się do Francji agenci wywiadu nieprzyjacielskiego.

Generał podkreślał, że wyznaczeni oficerowie muszą być inteligentni i mieć dużo taktu, a jednocześnie nie mieć oporów, by telefonicznie lub telegraficznie kontaktować się z Misją w trudnych i wątpliwych wypadkach.

Sprawdzanie tożsamości miało odbywać się na podstawie przedstawionych dokumentów, a zwłaszcza paszportów. W przypadku ich braku oficer placówki miał „dążyć do ustalenia identyczności przez odpowiednie pytania”. Podejrzani mieli być oddani do dyspozycji francuskich władz bezpieczeństwa.

Przekraczający granice Polacy mieli otrzymywać specjalne zaświadczenie, które miało jednoznacznie wskazywać, że przeszli wstępną procedurę sprawdzenia tożsamości (choć jednocześnie zdawano sobie sprawę, że niektórzy wojskowi mogli przybyć do Francji przed wejściem w życie tej instrukcji). Następnie bezpośrednio kierowano ich do obozu w *Coëtquidan*, a dokumenty przewozowe miał wystawić francuski komisarz. Oddelegowany oficer graniczny został zobowiązany do składania cotygodniowego raportu wraz z podaniem nazwisk osób wysłanych do obozu zbornego oraz zatrzymanych podejrzanych.

Oddelegowani do punktów granicznych dysponowali przydzieloną im przez Misję Wojskową gotówką, która miała być przeznaczona do udzielania przybywającym do Francji doraźnych zaliczek. Oczywiście niezbędne były w tym przypadku pokwitowania, które należało sukcesywnie przesyłać do Paryża wraz z nowym zapotrzebowaniem na finansowe wsparcie. Zaliczki wynosiły 100 franków dla oficerów oraz 50 franków dla podoficerów i szeregowych oraz członków rodziny<sup>1</sup>.

Dotarcie do punktu granicznego poprzedzało zbudowanie i wykorzystanie siatki przerzutowej oraz ścisłej współpracy z krajami, przez które mieli się przemieszczać Polacy, by uchodźcy mogli otrzymać wizy niezbędne do przekroczenia granic. Z tymi ostatnimi był jednak problem, bo oczekiwanie na ich otrzymanie wydłużało czas ewakuacji. Dlatego na początku października zapadła decyzja, by wojskowych wysyłać drogą morską do Marsylii i to zarówno z rumuńskich portów Konstanca i Bałczik, jak i jugosłowiańskiego Splitu oraz greckiego Pireusu. Właśnie tą drogą do Francji przedostało się najwięcej uchodźców. Drugą najbardziej popularną ścieżką ewakuacji była kolej i Polacy rozpoczynali ją na stacji Postumia<sup>2</sup> przy granicy jugosłowiańsko-włoskiej, a kończyli w Modanie, po francuskiej stronie Alp. Uchodźcy korzystający z samochodów przekraczali granicę

<sup>1</sup> Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego (IPMS), Armia Polska we Francji 1939–1940 A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, k. 2–3.

<sup>2</sup> Obecnie Postojna w Słowenii.



w Mentonie na Lazurowym Wybrzeżu i mimo że istniało tam także kolejne przejście graniczne, był to kierunek najmniej oblegany<sup>3</sup>. Właśnie do tych trzech miejscowości na południu Francji trafili oficerowie graniczni<sup>4</sup>. W archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie zachowała się w miarę dokładna dokumentacja związana z ruchem granicznym na przejściu w Mentonie. Brak wprawdzie kilku 10-dniowych sprawozdań, co uniemożliwia przedstawienie pełnego obrazu pracy tamtejszego polskiego oficera granicznego, ale w dużej mierze zachowały się pełne imienne wykazy przybywających do Mentony Polaków wraz z podaniem ich stopnia wojskowego i wskazaniem miejsca, do którego się udawali<sup>5</sup>. Wśród nich był m.in. por. pil. Roman Czerniawski, w dalszych latach wojny podwójny agent wywiadu działający pod pseudonimami „Armand” i „Brutus”, który skutecznie wprowadził Niemców w błąd podczas przygotowań i w czasie trwania inwazji w Normandii w 1944 r. W podróży do Francji towarzyszył mu wówczas por. pil. Zbigniew Czaykowski, przyszły dowódca 317. „Wileńskiego” Dywizjonu Myśliwskiego.

Wrześnieowe zalecenia gen. Burhardta-Buckackiego mogły być zastosowane w Mentonie od 8 października. Tego dnia nad włoską granicę przyjechał koleją wyznaczony na oficera granicznego w tym mieście ppor. Oskar Słaboszewicz<sup>6</sup>. Towarzyszył mu chor. Czesław Wtorkowski. Oficer tak opisał zastaną sytuację:

„ Komisarza wojskowego na granicy francuskiej w Menton nie ma. Kontrola ruchu granicznego dokonywana jest poprzez żandarmerię graniczną oraz Comissariat Spécial (policja tajna). Władzę wojskową na miejscu sprawuje Comendant de Place (kapitan) podległy dowództwu w Nicei. Pomimo braku jakiegokolwiek zawiadomienia ze strony francuskiej o naszej misji, przyjęci zostaliśmy zupełnie dobrze. Natychmiast rozpoczęliśmy sprawdzanie przyjeżdżających

<sup>3</sup> Szczegóły dotyczące ewakuacji wojskowych na przełomie 1939 i 1940 r. można znaleźć w: G. Śliżewski, *Stalowi „turyści Sikorskiego”, czyli kurs na zachód [w:] Za linią wroga. Materiały zebrane i przygotowane z okazji konferencji popularnonaukowej poświęconej przeszłości lotnictwa z cyklu „Historia Skrzydłami Malowana” pod patronatem Prezydenta Koszalina. Koszalin, 16 maja 2015 r.*, Warszawa 2015, s. 83–151; W. Mazur, *Zamglone horyzonty*, mps. Informacje o ewakuacji z Rumunii znajdują się w: T. Dubicki, *Wojsko Polskie w Rumunii 1939–1941*, Warszawa 1994; z Węgier: I. Lagzi, *Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę w latach 1939–1941*, Poznań 1987; z kierunku północnego: G. Śliżewski, *Polskie lotnictwo wojskowe a wojna zimowa 1939/1940*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2019, nr 1, s. 119–154.

<sup>4</sup> Czwartym było przejście na granicy z Belgią w Baisieux, ale korzystały z niego marginalne liczby uchodźców.

<sup>5</sup> IPMS, Armia Polska we Francji 1939–1940, A.IV.24/3, Punkt graniczny w Mentonie, Raporty dekadowe.

<sup>6</sup> Oskar Antoni Słaboszewicz był oficerem rezerwy urodzonym w 1905 r. Przed wojną zajmował się handlem zagranicznym. Wybuch wojny zastał go podczas podróży poślubnej do USA. We Francji ochotniczo zgłosił się do wojska. W Wielkiej Brytanii został z wojska urlopowany i pracował jako lektor w polskiej sekcji radia BBC. Po wojnie został w Wielkiej Brytanii i założył firmę budowlaną. Zginął w 1981 r. w wypadku samochodowym we Francji; IPMS, Sztab NW i MSWojsk/MON, A.XII.84/577, Słaboszewicz Halina.

Polaków na stacji kolejowej (przychodzi z Italji pięć pociągów dziennie), oraz porozumiałem się z żandarmerją pilnującą granicy z Italją, aby kierowała do nas wszystkich Polaków przybywających z Italji inaczej niż koleją. Jednocześnie uzyskałem zgodę żandarmerji i komisariatu specjalnego, że nie będą wypuszczać z Francji Polaków bez sprawdzenia przeze mnie, czy nie podlegają oni poborowi<sup>7</sup>.

Wkrótce okazało się, że współpraca z francuską obsadą granicy w Mentonie układa się bardziej niż poprawnie. Świadczy o tym wniosek ppor. Słaboszewicza do Ministerstwa Spraw Wojskowych z 10 kwietnia 1940 r., w którym oficer graniczny wystąpił o odznaczenia dla sojuszników. Krzyże Zasługi miały trafić do *capitaine* J. Solhonne'a, komendanta punktu granicznego w Mentonie, który zarządzał ekspediowaniem Polaków w głąb Francji, *adjuvant* Georgesa Dumarche'a, szefa biura Ekspozytury Intendentury w Mentonie, *capitaine* Fernanda Brodarda, szefa miejskiej żandarmerii, *adjuvant-chef* Fernanda Gérarda, szefa brygady granicznej, i jego zastępcy *adjuvant* Jeana Maurice'a<sup>8</sup>.

W związku z tym, że francuską granicę w Mentonie przekraczały samochody, 16 października 1939 r. do ppor. Słaboszewicza zostały wysłane dodatkowe zalecenia. Płk pil. Franciszek Piniński, *attaché* lotniczy Ambasady RP w Paryżu, nakazał mu wydawanie zaliczek sięgających maksymalnie 500 franków od wozu, z zaznaczeniem, że mogły być one przeznaczone na koszty transportu jedynie samochodów rządowych, ewentualnie zarekwizowanych w czasie mobilizacji. Jednocześnie Słaboszewicz miał prowadzić dodatkową dokumentację dotyczącą każdego polskiego auta przekraczającego granicę – miały się w niej znaleźć zapisy dotyczące marki samochodu, numerów rejestracyjnych, podwozia i silnika oraz na kogo było zarejestrowane auto<sup>9</sup>.

O tym, jak wyglądała sytuacja na punkcie granicznym w Mentonie, można się przekonać z raportu ppor. Słaboszewicza do ppłk. Pinińskiego z 29 października. Czytamy w nim m.in.:

„ Z relacyj przybywających nadal wynika, że wszelkie trudności kończą się z chwilą wydostania się z Węgier wzgl. Rumunji. Jugostawia i Italja żadnych trudności nie czyni, a jadący napotykają nawet na specjalnie życzliwe traktowanie. Jadący zwracają uwagę w związku z tym na konieczność powiadomienia o tym naszych konsulatów i poselstw w Rumunji i na Węgrzech, gdyż w obu tych krajach istnieje silna agitacja na temat trudności robionych w Italji, włącznie do twierdzenia, że Włosi odsyłają Polaków do obozów w Niemczech. Dotyczy to zarówno jadących samochodami, jak i koleją. Ponadto jadący samochodami

<sup>7</sup> IPMS, Armia Polska we Francji 1939–1940, A.IV.24/3, Punkt graniczny w Mentonie, Raporty dekadowe; Raport nr 1 Oficera Granicznego w Mentonie z 15 października 1939 r., k. 242.

<sup>8</sup> IPMS, Armia Polska we Francji 1939–1940, A.IV.24/6, Punkt graniczny w Mentonie, Akta różne, k. 78–79.

<sup>9</sup> IPMS, Armia Polska we Francji 1939–1940, A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, k. 10.



uskarżają się na fałszywe informowanie przez wysyłające placówki polskie w Rumunii i na Węgrzech co [do] trasy jaką należy jechać, sposobów i miejsc nabywania benzyny oraz wymiany pieniędzy. Wobec dużych różnic w cenach i kursach poszczególnych walut w zależności od kraju, a nawet miejscowości, brak odpowiednich informacji zawczasu u jadących powoduje zbędne i niekiedy poważne zwiększenie kosztów. Wydaje się, że odnośna instrukcja mogłaby zostać opracowana przez grupę poważniejszych osób, które przybyły ostatnio samochodami (celem wykorzystania różnych doświadczeń poczynionych przez jadących) oraz przesłania szyfrem lub drogą dyplomatyczną do placówek wysyłających. [...]

Urządzący na stacji Menton i granicy francuscy oficerowie z drugiego oddziału prosili, abym przypomniał Panu Pułkownikowi o ich prośbie dotyczącej informowania wyjeżdżających z Rumunii i Węgier Polaków, aby zwracali szczególną uwagę po drodze na wszelkie rzeczy mające znaczenie z punktu widzenia sytuacji wojennej oraz zapamiętywali odznaki spotykanych oddziałów wojskowych<sup>10</sup>.

Po zainstalowaniu się w Mentonie ppor. Słaboszewicz opracował specjalną instrukcję zatytułowaną: „Informacje (wskazówki) dla obywateli polskich przyjeżdżających do Francji przez Menton”. Czytamy w niej:

- ” 1) Obywatele polscy przyjeżdżający do Francji, poza kontrolą władz francuskich, podlegają również kontroli i rejestracji polskiej placówki granicznej.
- 2) Dla przyjeżdżających koleją kontrola polska odbywa się na stacji kolejowej w Menton podczas postoju pociągu przychodzącego z Italji, przyczem jadący może być zatrzymany w Menton na czas potrzebny dla załatwienia formalności.
- 3) Dla przybywających samochodem, autobusem, piechotą itp. kontrola polska odbywa się w biurze placówki granicznej, które mieści się w „Hotel Modern” (Menton, Impasse Moyenne) w pokoju przyległym do salki jadalnej. Godziny stałego dyżuru placówki granicznej w pow/ lokalu są następujące:
- |             |                         |
|-------------|-------------------------|
| 7.30–8.30   | codziennie              |
| 11.00–11.30 | codziennie              |
| 12.30–13.00 | codziennie              |
| 15.00–15.30 | oprócz dni świątecznych |
| 18.00–20.00 | codziennie              |
- 4) Wszyscy przybywający inaczej niż koleją winni zgłosić się w placówce granicznej podczas najbliższego dyżuru placówki i przedłożyć wszelkie posiadane dokumenty osobiste (dowody osobiste, legitymacje, zaświadczenia itp.) oraz dokumenty dot. samochodu.
- 5) Mężczyźni podlegający służbie wojskowej będą przez placówkę graniczną skierowani do stacji zbiornych Wojska Polskiego, otrzymując w tym celu wojskowe bilety kolejowe lub, jeśli jadą samochodem – równowartość takich biletów. Osobom niepodlegającym służbie wojskowej, zasadniczo pozostawiona będzie dowolność dalszej podróży.
- 6) Załogi samochodów państwowych, wojskowych i prywatnych oddanych na FON – otrzymają w Menton zryczałtowane djety na kosztta mieszkania i utrzymania w wysokości po ffr. 150,- na cały czas od przekroczenia granicy

<sup>10</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.4/1/3, Raporty transportowe z Marsylii, Modany i Mentony; Raport nr 3 Oficera Granicznego w Mentonie z 29 października 1939 r., k. 5.

francuskiej do zdania samochodu w miejscu przeznaczenia (około dwie doby czasu), oraz zaopatrzone będą w środki na materiały pędne.

- 7) Osoby, które się zgłoszą w placówce granicznej po godzinie 13-tej, będą mogły wyruszyć w dalszą drogę dopiero dnia następnego.
- 8) Wszyscy przybywający podlegają francuskiej kontroli lekarskiej, która się odbywa w lokalu placówki granicznej w godzinach 12.30 i 18.00 codz.
- 9) Sprawy osób niepodlegających służbie wojskowej załatwiane są w lokalu placówki w godzinach 11–11.30 i 19–19.30.
- 10) Hotel Modern zalecony jest przez placówkę graniczną jako przyzwoity i z dobrą kuchnią przy niskich cenach (pokój 2- lub 3-osobowy – ffr. 20, pokój 1-osob. – ffr.15, – objad, kolacja – ffr. 12, – dochodzi 10% za ust.)<sup>11</sup>.

W drugiej połowie grudnia 1939 r. oficerowie graniczni otrzymali kolejną instrukcję. Podpisał ją płk dypl. Włodzimierz Ludwig – od 1 listopada pełniący funkcję samodzielnego kierownika ewakuacji w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Wynikało z niej jednoznacznie, że są oni przedstawicielami Ministerstwa i podlegają właśnie Ludwigowi (w przypadku niespodziewanych wydarzeń mieli kontaktować się telefonicznie z Hotelem „Regina”<sup>12</sup>). Jednocześnie uczulano ich, by do Francji nie dostali się niemieccy szpiedzy, udający ochotników pragnących wstąpić do polskiego wojska. W tej kwestii współpracować mieli przede wszystkim z odpowiednimi władzami sojuszników, ale także stosować się do zarządzeń lokalnych oficerów Oddziału II<sup>13</sup>.

Płk Ludwig jasno określił też dwa podstawowe obowiązki oficerów granicznych. Pierwszym było

- „ prowadzenie ewidencji przekraczających w danym punkcie granicznym obywateli polskich i ewentualnie obywateli państw obcych, zgłaszających się do W.P. we Francji. Ewidencja ta musi uwzględniać również nazwiska przybrane. Dotychczas prowadzoną ewidencję w zeszytach należy z dniem 31.XII.39 r. zamknąć, a zeszyty przechowywać do dyspozycji Sam. Ref. Ewakuacyjnego M.S.Wojsk. Od dnia 1.I.40 r. w/w ewidencję prowadzić należy na zwykłych arkuszach przez kalkę z tym, że jeden egzemplarz tak sporządzonej ewidencji przedstawiać będą oficerowie graniczni do MSWojsk. co dziesięć dni. Pierwsze arkusze ewidencyjne przedstawić do dn. 10.I.40 r.”<sup>14</sup>

Drugim obowiązkiem, który miał obowiązywać głównie w Mentonie, było „prowadzenie ewidencji przejeżdżających samochodów, które posiadają numery rejestracyjne polskie”<sup>15</sup>.

<sup>11</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, k. 38.

<sup>12</sup> W hotelu znajdowała się siedziba polskich władz wojskowych.

<sup>13</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie. Instrukcje i korespondencja, Ludwig W., Instrukcja dla oficerów granicznych z 22 grudnia 1939 r., k. 32.

<sup>14</sup> *Ibidem*.

<sup>15</sup> *Ibidem*, k. 33.



Polaków przybywających do Francji, a także obywateli innych krajów, którzy zgłaszali się do Wojska Polskiego, podzielono na sześć kategorii z różnymi końcowymi przydziałami. Oficerowie mieli trafić do koszar *Bessières* w Paryżu, podoficerowie i szeregowcy do *Coëtquidan*, podczas gdy przedstawiciele lotnictwa i artylerii przeciwlotniczej oraz specjaliści z przemysłu wojennego byli kierowani do miejsc wskazanych każdorazowo przez Francuzów<sup>16</sup>. Uchodźców cywilnych, którzy nie mieli wystarczających środków do dalszej podróży, kierowano do Schroniska Ministerstwa Opieki Społecznej w Paryżu. Do stolicy, do znajdującej się w dzielnicy Charenton siedziby Polskiego Czerwonego Krzyża, miał trafić żeński personel służby zdrowia (sanitariuszki, pielęgniarki), do tego samego miasta, drogą nr 7, miały jechać samochody przeznaczone dla rządu i wojska<sup>17</sup>.

Oficerowie graniczni mieli w swojej dyspozycji fundusze, które miały trafić jako zaliczki do uchodźców kierujących się do polskiej armii, którzy nie mieli wystarczających pieniędzy na dalszą podróż. Zgodnie z grudniową instrukcją oficerowie mogli otrzymać do 100 franków, podczas gdy podoficerowie – do 50. Dodatkowe fundusze mogły być przekazane osobom poruszającym się samochodami należącymi do państwa (w przypadku samochodów prywatnych tylko wówczas, gdy właściciel deklarował przekazanie auta skarbowi państwa), które nie otrzymały w ataszatach zaliczek umożliwiających podróż do Paryża. Wysokość zaliczki określał oficer graniczny, który miał ją obliczać na podstawie ilości benzyny potrzebnej do dotarcia do celu i maksymalnie dwudniowej diety dla kierowcy<sup>18</sup>.

Dodatkowo w drugiej połowie stycznia 1940 r. płk Ludwig wydał zarządzenie skierowane do ataszatów w Bukareszcie i Budapeszcie, które miało pomóc w stworzeniu ewidencji dezertersów. Z dokumentu wynikało, że każda ewakuowana grupa, nawet kilkusobowa, musiała mieć swojego komendanta, który przy przekraczaniu granicy francuskiej meldował, kogo brakuje z powierzonych mu podkomendnych. Aby uniknąć nieporozumień, w paszporcie komendanta miała być zapisana ułamkowa liczba: w liczniku podawano numer transportu, a w mianowniku, ile osób on liczył<sup>19</sup>.

29 stycznia 1940 r. grudniowa instrukcja została częściowo zmieniona. Według nowych zaleceń przekraczające w Mentonie samochody państwowe i wojskowe miały być kierowane do parku samochodowego w Marsylii, a operacja ta miała być przeprowadzona w ścisłym porozumieniu z francuskimi władzami. Te zaś miały zapewnić kierowcom odpowiednie dokumenty. Jednocześnie oficer graniczny miał obowiązek meldować o każdym tego typu pojeździe do Wydziału Ewakuacji Ministerstwa Spraw

<sup>16</sup> *Ibidem*.

<sup>17</sup> *Ibidem*, k. 33–34.

<sup>18</sup> *Ibidem*, k. 34.

<sup>19</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, Ludwig W., Według rozdzielnika z 22 stycznia 1940 r., k. 41.

Wojskowych, a przy tym podać markę samochodu, jego numer, nazwisko kierowcy oraz datę skierowania do wspomnianego parku<sup>20</sup>.

31 marca 1940 r. została zlikwidowana stacja zborna dla polskich żołnierzy w paryskich koszarach *Bessières*, co spowodowało zmianę kierunków dalszych etapów podróży Polaków przybywających do Francji. Lotnicy mieli trafiać do Lyonu, oficerowie artylerii przeciwlotniczej do Saint-Nazaire, a pozostali oficerowie do Carpiagne. Podchorążych i szeregowych kierowano zaś do Bressuire<sup>21</sup>.

Wcześniej, 4 marca 1940 r., ukazał się Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej o rejestracji polskich uchodźców we Francji<sup>22</sup>. Na jego podstawie oficerowie graniczni otrzymali wytyczne o charakterze tajnym dotyczące postępowania związanego z napływem uchodźców<sup>23</sup>. Każdy z Polaków przybywających do punktu granicznego (wyjątkiem były osoby przybywające do Francji z polecenia polskiego rządu lub zagranicznej placówki, które legitymowały się potwierdzającym ten fakt dokumentami) miał być poddany badaniu, które miało wyeliminować osoby niebezpieczne i niepożądane. Za te pierwsze uważano związane z działalnością wywrotową, szpiegowską lub utrzymujące kontakty z nieprzyjacielem. Do drugich zaliczano tych, którzy działali na szkodę interesów polskiego rządu we Francji, wojska lub państw sprzymierzonych. Oficerowie graniczni mieli zdecydować o przyznaniu petentowi lub nie którejś ze wspomnianych kategorii na podstawie karty rejestracyjnej wypełnianej na granicy w dwóch egzemplarzach. Jeśli podejrzeń lub wątpliwości nie było, osoba podlegająca sprawdzeniu mogła wjechać do Francji. W przeciwnym wypadku oficer graniczny miał obowiązek przeprowadzić przesłuchanie. W jego trakcie miał zwrócić szczególną uwagę na następujące kwestie:

- w jaki sposób przesłuchiwany otrzymał wizę na wjazd do Francji;
- jeżeli ma paszport dyplomatyczny, gdzie i od kogo go otrzymał;
- sprawdzić w miarę możliwości autentyczność paszportu i wiz;
- po co przyjechał do Francji i czym zamierza się tu trudnić;
- na kogo z osób przebywających we Francji może się powołać;
- wyjaśnić i uzupełnić rubryki nie dość dokładnie wypełnione w karcie rejestracyjnej<sup>24</sup>.

<sup>20</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, Ludwig W., Zmiana Instrukcji dla Oficerów Granicznych z dnia 22 grudnia 39 roku, 29 stycznia 1940 r., k. 44.

<sup>21</sup> *Ibidem*, k. 70.

<sup>22</sup> Dz.U. 1940, nr 6, poz. 14.

<sup>23</sup> IPMS, A.IV.24/1, Akta Armii Polskiej we Francji, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, Instrukcja dla Oficerów Granicznych i Informacyjnych w sprawie postępowania z uchodźcami przekraczającymi granicę Francji, k. 78–80.

<sup>24</sup> *Ibidem*, k. 79.



Jeżeli oficer graniczny nie byłby usatysfakcjonowany odpowiedziami, miał prawo do odebrania paszportu i tymczasowego zatrzymania, a następnie zwrócenie się o instrukcje do Oddziału II Sztabu Głównego.

Wytyczne kończyły się stwierdzeniem:

- „ Oficerowie Graniczni i Informacyjni będą przeprowadzać wskazaną tu kontrolę w ten sposób, aby z jednej strony nie ucierpiał na tym interes państwowy, z drugiej zaś – aby nie wywoływać wśród uchodźców, którzy i tak już byli narażeni na ciężkie przeżycia, wrażenia szykanowania ich przez władze polskie, oraz aby nie narażać postępowania władz polskich na krytykę lub zarzuty ze strony władz francuskich<sup>25</sup>.

Psychicznego samopoczucia uchodźców z pewnością nie poprawiła lektura przygotowanej przez Wydział Propagandy i Oświaty Ministerstwa Spraw Wojskowych ulotki zatytułowanej „Wskazówki dla przybywających”. Jej 1300 egzemplarzy na rozkaz gen. Mariana Kukiela, pierwszego zastępcy ministra spraw wojskowych, zostało wysłanych 20 marca 1940 r. do oficera granicznego w Mentonie. Ulotka brzmiała następująco:

- „ 1. Wstępując na ziemię francuską, pamiętaj, że jesteś jej gościem i że reprezentujesz na niej naród ujarzmiony, pozbawiony państwa.
2. Pamiętaj, że Francuzi przyjęli nas, zwyciężonych, jak braci i że są w wojnie z powodu Polski. Zachowaj się wobec nich z szacunkiem, jeśli chcesz, by nas szanowali.
3. Pamiętaj, że cała ludność męska Francji poza niezbędnymi w przemyśle i rolnictwie jest pod bronią i w polu. Sama obecność zdolnych do boju Polaków wewnątrz kraju razi mieszkańców. Żaden Polak zdolny do broni poniżej lat 35 nie może być poza wojskiem (linią); ze starszych tylko niezbędni mogą być inaczej użyci.
4. Wiedz, że życie tu jest bardzo poważne. Wszystkie hulanki wywołują tu wstręt i wzdrganie, jeśli biorą w nich udział Polacy po niedawnej stracie Ojczyzny, w czasie, gdy ich kraj jest umęczony. U Polaków nawet wesołość budzi tu niesmak i zdziwienie. Zachowuj się i poważnie, i z godnością, jak godzi się Polakowi, gdy Polska w żałobie.
5. Wojsko Polskie tworzy się na nowo, gdy ze Skarbu Polskiego ocalono zaledwie szczątki, a każdy grosz polski jest groszem wdowim. Wszelkie szafowanie tym groszem, każdy wydatek nie całkiem konieczny, wywiera tu złe wrażenie, którego trzeba się wystrzegać.
6. Liczba oficerów polskich we Francji przenosi już dwukrotnie obecne potrzeby naszej armii. Wielu oficerów będzie bez przydziału. Muszą być oni cierpliwi, poprzestając na niskim żołdzie w oczekiwaniu przydziału, uczzyć się i czekać okazji, gdy czynnie służyć będą Ojczyźnie.
7. Wszyscy żołnierze muszą być przygotowani na pewne braki w zakwaterowaniu i ubiorze, które stopniowo będzie usuwane. Pamiętaj, że jesteśmy w wojnie

<sup>25</sup> *Ibidem*, k. 80.

- i że Francja musi wyposażyć i pomieścić wiele milionów walczących. Pamiętaj, jak żyją nasi najbliżsi w kraju i co oni muszą znosić.
8. Nie mów, że mamy być mięsem armatnim dla sprzymierzonych. Mają oni dosyć wojska. Gdy będziesz się bić na Zachodzie to także po to, by dowieść, że Polska żyje, walczy, że zasługuje na byt niepodległy.
  9. Musimy na nowo krwawym trudem dorabiać się Wolnej Ojczyzny. Potrzeba na to solidarności i karności. Nie ma miejsca na emigracji na potępiénce swary i warcholstwo. Zrzuc ten багаż na granicy.
  10. Pamiętaj wciąż, że od twojego zachowania zależy honor Polaków<sup>26</sup>.

Analiza dokumentów z Mentony pozwala określić skalę napływu przez to przejście graniczne polskich uchodźców do Francji. Zachowały się dwa rodzaje dokumentów ewidencyjnych opracowanych przez ppor. Ślaboszewicza. Pierwszy z nich, spisany w języku polskim, obejmował 1939 r. Oficer w swoich raportach podał szczegółowo, ile osób, w jakich stopniach wojskowych i z jakiego rodzajów wojsk przybyło do Mentony, oraz liczbę cywili. Z zestawienia wynika, że od 8 października do końca 1939 r. przez punkt graniczny przewinęło się 860 osób. Większość z nich, bo 451, było cywilami, a w liczbie tej znalazło się 259 kobiet i dzieci. Wynika z tego, że wojskowych było 409. Co charakterystyczne – przeważali oficerowie, a podoficerów i szeregowców było mniej. W 1939 r. granicę w Mentonie przekroczyło dwóch generałów, 10 pułkowników, 11 podpułkowników, 45 majorów, 89 kapitanów, 69 poruczników, 89 podporuczników, 49 podchorążych, 3 chorążych, 16 sierżantów, 30 plutonowych, 60 kaprali i 64 szeregowców. Najwięcej było wojskowych piechoty, bo ich liczba osiągnęła 100. Było też 93 przedstawiciele broni pancernej, 77 lotników, 52 kawalerzystów, 44 artylerzystów, 41 żołnierzy wojsk łączności, 36 saperów i 19 lekarzy. Pozostałe rodzaje broni reprezentowały mniejsze grupy wojskowych, np. było czterech przedstawiciele żandarmerii<sup>27</sup>.

Drugi typ dokumentów był spisany w języku francuskim i preferował inne rozłożenie akcentów. Tym razem chodziło o kraj, z którego wyruszyli Polacy, z podziałem wojskowych ogólnie na oficerów oraz podoficerów i szeregowców. Niestety, nie zachowały się wszystkie sprawozdania, więc nie można odtworzyć pełnego obrazu ruchów na granicy. Okres, który opisywały, nie pokrywa się także z datami na dokumentach polskojęzycznych z 1939 r. W związku z tym ich bezpośrednie porównanie też jest utrudnione. Zachowane dokumenty francuskojęzyczne zaczynają się od 29 listopada i do końca roku obejmują 367 osób. W polskojęzycznych liczonych od 26 listopada liczba ta wynosi 391, więc między tymi datami, w ciągu trzech dni w Mentonie granicę przekroczyło 24 Polaków.

<sup>26</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/1, Punkt graniczny w Mentonie, Instrukcje i korespondencja, Wskazówki dla Polaków przebywających we Francji, k. 68.

<sup>27</sup> Wyliczenia na podstawie załączonych do artykułu raportów oficera granicznego w Mentonie.



Na podstawie francuskojęzycznych dokumentów można stwierdzić, że w 1940 r. także utrzymywał się trend związany z przewagą przekraczających granicę oficerów nad podoficerami i szeregowcami (choć w ostatniej dekadzie marca proporcje te zostały mocno zachwiane: na 18 oficerów przypadło 99 wojskowych niższych szarż, a w kolejnej dekadzie proporcje te były nieco mniejsze i wynosiły 15 do 45). Na przestrzeni działalności punktu granicznego w Mentonie można też jednoznacznie stwierdzić, że utrzymywała się tendencja większej liczby uciekinierów z obozów internowania z Rumunii niż z Węgier, choć i tu widać wyjątki – o ile w styczniu 1940 r. były one porównywalne (różnica 4 osób), w kwietniu widać wyraźną „węgierską” przewagę sięgającą 59 osób. Podobnie sytuacja ma się z cywilami, których było mniej niż wojskowych, choć w lutym proporcje były odwrotne. Szczególnym przykładem była trzecia dekada lutego 1940 r. Wtedy punkt graniczny w Mentonie przekroczyło 251 osób, w tym 246 cywilów. Wśród nich 231 stanowiły kobiety i dzieci, których miejscem docelowym był Algier w Afryce Północnej, gdzie powstawało polskie centrum zakwaterowania uchodźców. Towarzystwo im 10 zwolnionych ze służby wojskowej nauczycieli i lekarzy. Mieli oni wesprzeć szkołę, której powstanie planowano przy wspomnianym centrum. Dodatkowo wśród cywilów było dwóch 17-latków, którzy w Algierze mieli kontynuować naukę<sup>28</sup>.

Punkt graniczny w Mentonie działał do 11 czerwca, czyli do czasu wypowiedzenia wojny Francji przez Włochy i rozpoczęcia działań bojowych. Kiedy został zamknięty, swoją działalność w tym miejscu zakończył także ppor. Słaboszewicz, który w swoim ostatnim meldunku napisał:

**Punkt graniczny w Mentonie działał do 11 czerwca, czyli do czasu wypowiedzenia wojny Francji przez Włochy i rozpoczęcia działań bojowych.**

---

„ W załączeniu przesyłam kopję wykazu Polaków przybyłych do Francji przez Menton w okresie od dn. 1 czerwca 1940 do dn. 11 czerwca 1940. Jednocześnie melduję, że wobec zamknięcia granicy w Menton, kontrolny Punkt Graniczny polski w tej miejscowości został z tą datą zwinięty<sup>29</sup>.

Według raportów składanych przez ppor. Słaboszewicza punkt graniczny w Mentonie przekroczyło od października 1939 r. do końca kwietnia 1940 r. niecałe 1100 osób, co stanowiło ok. 3,5% Polaków przybywających do wszystkich trzech punktów granicznych w południowej Francji (**PATRZ TAB. 1**). Liczba ta nie jest jednak pełna, gdyż pojedynczy wojskowi dotarli tam, zanim pojawili się oficerowie graniczni. Jednym z nich był ppor. pil. Jan Falkowski, instruktor Centrum Wyszkożenia Lotnictwa nr 1

<sup>28</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/2, Punkt graniczny w Mentonie, Raporty, Refugies Polonais Arrives en France par Menton au 21.II.1940 au 29.III.1940 incl., k. 123.

<sup>29</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/2, Punkt graniczny w Mentonie, Raporty, Pismo O.K. Słaboszewicza ppor., Oficera Granicznego w Menton do Wydziału IV Oddz. II S.N.W. Ministerstwa Spraw Wojskowych R.P. w Paryżu z 11 czerwca 1940, k. 59.

w Dęblinie, który dotarł do tego miasteczka 6 października 1939 r.<sup>30</sup>, a więc dwa dni przed pojawieniem się w nim ppor. Słaboszewicza.

TABELA 1

Ewakuowani przez punkty graniczne według stacji granicznych

Miesiąc	Modana	Marsylia	Mentona	Razem
X 1939 r.	910	1690	148	2748
XI 1939 r.	1696	2356	197	4249
XII 1939 r.	1517	1237	265	3019
I 1940 r.	2544	5137	69	7750
II 1940 r.	1755	2855	28	4638
III 1940 r.	1906	2360	177	4443
IV 1940 r.	2172	1794	214	4180
<b>Razem</b>	<b>12 500</b>	<b>17 429</b>	<b>1098</b>	<b>31 024</b>

Źródło: IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.24/3, Raporty transportowe z Marsylii, Modany i Mentony, k. 90.

Praca oficera granicznego w Mentonie podlegała ściśle określonym procedurom działania, wynikającym z instrukcji otrzymanych od przełożonych. Por. Słaboszewicz wypełniał je sumiennie, co pozwala w miarę miarodajnie przedstawić ruch graniczny w podległej mu placówce. Podobne rzetelne zestawienia prowadził także oficer graniczny w Marsylii, podobnie było zapewne w Modanie, ale zachowane dokumenty dotyczące tego przejścia granicznego nie są pełne<sup>31</sup>. Żaden ze wspomnianych oficerów nie został podczas swojej służby zmieniony, co świadczy o pozytywnej ocenie ich pracy przez przełożonych.

Oficerowie graniczni byli tylko jednym z trybików w machinie mającej pomóc w dotarciu polskich żołnierzy do Francji. Ich praca służyła przede wszystkim do rejestracji i wstępnej selekcji przyszłych kadr Wojska Polskiego (w tym również przeciwdziałanie niemieckim próbom agenturalnym), ale także udzielanie pomocy przybywającym do Francji rodakom. Uzyskane przez nich dane pozwalały również sprawdzać efektywność zorganizowanych transportów uchodźców wysyłanych z Rumunii i Węgier.

Punkt graniczny w Mentonie odzwierciedla ruch polskich emigrantów kierujących się do Francji. Na podstawie zachowanych dokumentów można zaobserwować stałe tendencje w przemieszczaniu się Polaków na przełomie 1939 i 1940 r. Większy ruch zaczyna się w październiku, potem znacznie słabnie, by w okolicach końca lutego na chwilę znów przybrać na

<sup>30</sup> IPMS, LOT.A.IV.1/28, Zeszyty ewidencyjne wypełniane we Francji, Falkowski Jan Paweł, k. 135.

<sup>31</sup> IPMS, Armia Polska we Francji, A.IV.4/1, Raporty transportowe z Marsylii, Modany i Mentony.



sile (wyjątkiem jest jedynie okres między Bożym Narodzeniem a końcem roku, gdzie można zaobserwować jednorazowy wzrost napływu uchodźców). Później zwiększoną migrację widać na przełomie marca i kwietnia, by w maju znów uległa ona zmniejszeniu. Inną charakterystyczną cechą związaną z drogą Polaków do Francji jest większa liczba Polaków przybywających z terenu Rumunii niż Węgier, co w kontekście faktu, że w tym pierwszym państwie znajdowało się więcej uchodźców, jest rzeczą naturalną. Należy też podkreślić, że wśród wojskowych przybywających do Francji większość stanowili oficerowie.

## RAPORTY PPOR. OSKARA SŁABOSZEWICZA

### RAPORT NR 1 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE

8 października–5 listopada 1939 r.

Granicę przekroczyło 237 osób

	Gen.	Płk	Ppłk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy			3	8	5	2	3	19		1	3	
Piechota			1	1	3	3	7	2			2	1
Broń panc.			1	2	4	5	9	2	1	2	4	5
Artyleria		1		2			4		1		1	
Art. plot.					2		3				2	
Kawaleria	1			1	2	2	3	1			2	2
Saperzy				2	1	1	2					
Łączność					1		3					2
Elektryczn.					1		1	1				
Samoch.							1		2		1	1
Sł. uzbr.		2				3	1					
Sztab	1	1	1	1	1							
Lekarze							4					
Tabor					1							
Sądownictwo					1							

### Cywile

Inż. mech.	8
Inż. elektr.	8
Inż. górnictwa	1
Inż. lotn.	4

Media i propaganda	18
Urzędnicy państwowi	7
Lekarze	1
Szoferzy	2
Pozostali	40
Kobiety i dzieci	119

#### RAPORT NR 2 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE

6–15 listopada 1939 r.

Granicę przekroczyły 93 osoby

	Gen.	Płk	Pptk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy					3	1						3
Piechota					3	1	1					
Broń panc.				1		2		1	1		3	2
Artyleria				2			1	2				1
Kawaleria					2	1	2					
Saperzy			1	3	2	1	1	1+1 <sup>32</sup>				
Łączność						1	2	1	1			
Oddział II <sup>33</sup>								1				
Sztab		1			1							
Lekarze						1	1					
Samochodow.											1	1
Geograf.						1						
Lek. wet.			1									
Sł. uzbr.					1							
Elektrotechn.						1	1					

#### Cywilie

Inż. <sup>34</sup> mech.	3
Inż. elektr.	2
Inż. dróg i mostów	1
Inż. lotn.	1
Media i propaganda	1
Urzędnicy państwowi	1

<sup>32</sup> Jeden chorąży.

<sup>33</sup> Wywiad i kontrwywiad.

<sup>34</sup> Inżynierowie i technicy.



Szoferzy	5
Pozostali	5
Kobiety i dzieci	14

#### RAPORT NR 3 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE

16–25 listopada 1939 r.

Granicę przekroczyło 139 osób

	Gen.	Płk	Pptk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy		1	1	2			1				1	
Piechota		1	1	1	1	6	4	1		5	2	
Broń panc.					2	1				1	1	1
Artyleria					2	1	1				1	1
Kawaleria				2	4	2						
Saperzy				1								
Łączność				1	3	1		1	1	2	1	
Sztab i adm.					1	1						
Lekarze						1	1					
Samochodow.									1			
Marynarka					1							
Elektrotechn.									1			

#### Cywile

Inż. <sup>35</sup> mech.	3
Inż. elektr.	1
Inż. dróg i mostów	1
Chemicy	1
Radiotechnicy	5
Architekci	2
Media i propaganda	2
Urzednicy państwowi	1
Prawnicy	4
Szoferzy	3
Pozostali	7
Kobiety i dzieci	40

<sup>35</sup> Inżynierowie i technicy.

**RAPORT NR 4 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE**

26 listopada–5 grudnia 1939 r.

Granicę przekroczyło 121 osób

	Gen.	Płk	Pptk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy		1		2	1		1				1	
Piechota					2	3	3	1+1 <sup>36</sup>				1
Broń panc.				1	2		1	2	1		2	1
Artyleria					1	1	1				1	2
Art. plot.					1							
Kawaleria					2	2	1					
Saperzy							2		1	1	1	2
Oddział II				1	2	1						1
Sztab i adm.			1			2	1					
Lekarze				1	2	2	2					
Samochodow.										1		1
Tabory						1						
Geograf.											1	
Żandarmeria											1	

**Cywile**

Inż. <sup>37</sup> mech.	2
Inż. dróg i mostów	1
Inż. lotn.-samochod.	2
Chemicy	3
Architekci	1
Prawnicy	2
Szoferzy	3
Pozostali	7
Kobiety i dzieci	32

<sup>36</sup> Chorąży.

<sup>37</sup> Inżynierowie i technicy.



**RAPORT NR 5 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE**

6–15 grudnia 1939 r.

Granicę przekroczyło 60 osób

	Gen.	Płk	Pptk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy						1	1	2				1
Piechota				1			1		1			
Broń panc.					1				1		1	6
Artyleria					1	2						
Art. plot.						1						
Kawaleria		1			1	2						
Saperzy						1						
Łączność					1		1					
Sztab i adm.					2				1 <sup>38</sup>			
Lekarze							2	1				
Samochodow.								1			1	

**Cywile**

Inż. <sup>39</sup> budowlani	1
Urzednicy państwowi	1
Prawnicy	2
Szoferzy	3
Pozostali	2
Kobiety i dzieci	14

**RAPORT NR 6 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE**

16–25 grudnia 1939 r.

Granicę przekroczyło 60 osób

	Gen.	Płk	Pptk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy					3	1	1					
Piechota						1	3	2	1			2
Broń panc.				1	1		1			1	2	
Artyleria					2		2					
Kawaleria				1	1	2	1					
Saperzy						1						1

<sup>38</sup> Chorąży.

<sup>39</sup> Inżynierowie i technicy.

Łączność		1	
Oddział II	1		
Lekarze	1		
Samochodow.		1	1

### Cywilie

Media, propaganda	1
Prawnicy	1
Szoferzy	1
Pozostali	7
Kobiety i dzieci	14

### RAPORT NR 7 OFICERA GRANICZNEGO W MENTONIE

26–31 grudnia 1939 r.

Granicę przekroczyło 150 osób

	Gen.	Płk	Pptk	Mjr	Kpt.	Por.	Ppor.	Pchor.	Sierż.	Plut.	Kpr.	Szer.
Lotnicy					1					1	1	1
Piechota				1	1	1	3	4	2	7	4	7
Broń panc.							1		1	1	5	9
Artyleria					5	1	1				2	1
Art. plot.							1					1
Kawaleria		1		2	1	4		1 <sup>40</sup>				2
Saperzy				2	2					2	3	
Łączność					3		1			3	6	4
Oddział II				1	1			1				
Sztab i adm.										2		
Marynarka												1
Samochodow.												1
Żandarmeria									2		1	

### Cywilie

Inż. <sup>41</sup> mechanicy	1
Inż. radiomechanicy	1
Inż. lotniczo-samochodowy	1

<sup>40</sup> Chorąży.

<sup>41</sup> Inżynierowie i technicy.



Górnicy	1
Urzednicy państwowi	1
Prawnicy	3
Szoferzy	2
Pozostali	4
Kobiety i dzieci	26

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
29 listopada–7 grudnia 1939 r.

	Z Rumunii	Z Węgier	Z innych krajów
<b>Wojskowi</b>			
Lotnictwo	7		
Technicy lotniczy	2	1	
Piechota	7		
Wojska pancerne	8	1	
Kawaleria	3		
Artyleria	5		
Artyleria plot.	2		
Saperzy	4		
Administracja	4		
Sztab	2		1
Lekarze i weterynarze	6		
Inni wojskowi	2		
<b>Ochotnicy</b>			
Inżynierowie i technicy	4		
Inni	6		
<b>Cywile</b>			
Inżynierowie i technicy	5	1	
Inni	2		
Kobiety i dzieci	30		
<b>Razem: 103</b>			

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
7–10 grudnia 1939 r.

	Z Rumunii	Z Węgier	Z innych krajów
<b>Wojskowi</b>			
Lotnictwo	2		
Piechota	1	1	
Wojska pancerne	8		
Kawaleria	1	3	
Artyleria	2		
Łączność	1	1	
Saperzy		1	
Administracja	2		
Lekarze i weterynarze	3		
<b>Ochotnicy</b>			
Inżynierowie i technicy	4		
Inni	2		
<b>Cywile</b>			
Inżynierowie i technicy			
Inni			1
Kobiety i dzieci	6		2
<b>Razem: 40</b>			

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
11–17 grudnia 1939 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	2	1				
Piechota	1	1	2			
Wojska pancerne		3		1		
Kawaleria	2		3			
Artyleria	1		2			
Łączność	1	1				
Saperzy		1				
Administracja	1					

	Z Rumunii	Z Węgier	Z innych krajów
<b>Ochotnicy</b>			
Inżynierowie i technicy			
Inni	1	1	1
<b>Cywile</b>			
Inżynierowie i technicy			
Inni	2		
Kobiety i dzieci	3		3
<b>Razem: 34</b>			

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
18–24 grudnia 1939 r.

	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów		
	Wojskowi	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo		4					
Piechota		3	2				1
Wojska pancerne			3				
Kawaleria		1					
Artyleria				1			
Łączność			1				
Saperzy				1			
Administracja		2					
Lekarze i weterynarze		1					
<b>Ochotnicy</b>							
Inżynierowie i technicy							
Inni		2		1			
<b>Cywile</b>							
Inżynierowie i technicy							
Inni		1		1			1
Kobiety i dzieci		8		2			1
<b>Razem: 37</b>							

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
25–31 grudnia 1939 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1	2				
Technicy lotniczy		2				
Piechota	6	23	2	1		
Wojska pancerne	3	17		1		
Kawaleria	1	2	7	1		
Artyleria	7	4				
Artyleria plot.		1	1			
Łączność	4	13				
Saperzy	4	5				
Administracja		3				
Inni wojskowi		3				
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy	1				1	
Inni	10					
<b>Cywilie</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni						
Kobiety i dzieci	22		3		5	
<b>Razem: 153</b>						

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
1–10 stycznia 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	2	1	1			
Piechota	1		2	1		
Wojska pancerne		1				
Kawaleria	1					
Artyleria	1	1				

Artyleria plot.		1	
Łączność	1		
Saperzy		4	
<b>Ochotnicy</b>			
Inżynierowie i technicy	1		
Inni		1	
<b>Cywile</b>			
Inżynierowie i technicy	1		
Inni			1
Kobiety i dzieci	10		3
Samochody	4	2	

**Razem: 41**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
11–20 stycznia 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo				1	1	
Piechota	1	2				1
Wojska pancerne	1	3				
Kawaleria	3		1			
Artyleria	1		1	1		
Artyleria plot.				1		
Łączność			2	1		
Saperzy			1	1		
Administracja			1			
Lekarze i weterynarze		1				
Inni wojskowi				2		
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy	1		2			
Inni	4					
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						

Inni	1	1	
Kobiety i dzieci	6	2	2
Samochody	5	4	

**Razem: 54**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
21–31 stycznia 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1			4		
Piechota	2	1	1			
Wojska pancerne	1	1				
Artyleria			1		1	
Łączność				1		
Saperzy			2			
Sztab	1					
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni			1			
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni	1					
Kobiety i dzieci	5				9	
Samochody	3		2			

**Razem: 33**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
1–10 lutego 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1					
Piechota					1	



Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Wojska pancerne	2	2				
Kawaleria					1	
Saperzy			1			
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy	2		1			
Inni	1				1	
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni	1				3	
Kobiety i dzieci	8		1		18	
Samochody	2		1		1	

**Razem: 44**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
21–29 lutego 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1					
Piechota	1					
Wojska pancerne		2				
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni						
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni	12		3			
Kobiety i dzieci	246		2		3	
Samochody	1					

**Razem: 271**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
11–20 marca 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1	3				
Piechota	1	4	2	1		
Wojska pancerne	2	7	1	3		
Kawaleria			1			
Artyleria	1		1	1		
Artyleria plot.	1		1			
Łączność	2		1	1		
Saperzy		1				
Administracja	2					
Inni wojskowi	1	3				
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy	2		1			
Inni	5		1		1	
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni			1		1	
Kobiety i dzieci	11		2		5	
Samochody	16		6			

**Razem: 72**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
21–31 marca 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	3	26				
Piechota	3	9	3	4		
Wojska pancerne		8	1	5		
Kawaleria		2	1	3		
Artyleria		6	2	3		



Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Artyleria plot.		6				
Łączność		9		1		
Saperzy		5	2	2		
Administracja		1	1			
Lekarze i weterynarze				1		
Inni wojskowi	2	8				
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy			2			
Inni	10		9		1	
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy	1					
Inni	1		1			
Kobiety i dzieci	9		2		5	
Samochody	9		13			

**Razem: 158**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
1–10 kwietnia 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1	1		5		
Piechota	3	3	1	4		
Wojska pancerne	2	7	1	4		
Kawaleria		1	1	1		
Artyleria				3		
Artyleria plot.		1	1	2		
Łączność		3		2		
Saperzy	2			2		
Administracja	1	1		2		
Lekarze i weterynarze			2	1		
Inni wojskowi		2				

	Z Rumunii	Z Węgier	Z innych krajów
<b>Ochotnicy</b>			
Inżynierowie i technicy	2	1	
Inni	3	9	1
<b>Cywile</b>			
Inżynierowie i technicy			
Inni			
Kobiety i dzieci	8	2	5
Samochody	18	15	

**Razem: 91**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
11–20 kwietnia 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	3	2	2	3		
Piechota		4	3	3		
Wojska pancerne	1	2	3	6		
Kawaleria			4	1		
Artyleria			4	1		
Łączność	1	1		2		
Saperzy	1	1	6	2		
Administracja	1	1	1			
Lekarze i weterynarze			1			
Inni wojskowi			2		1	
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy	4		2			
Inni	3		2			
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni						
Kobiety i dzieci	6		5			
Samochody	14		15			

**Razem: 85**



Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
21–30 kwietnia 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo		3	1	1		
Piechota	1	1	4	7		
Wojska pancerne	1	2		9		
Kawaleria				2	1	
Artyleria			1	3		
Artyleria plot.				2		
Łączność			2	2		
Saperzy	4		2	1		
Administracja	1	1				
Lekarze i weterynarze			2	1		
Inni wojskowi			1	2		
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy		5		2		
Inni		2		10		
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni		2				
Kobiety i dzieci		17		4		2
Samochody		14		15		

**Razem: 100**

Polscy uchodźcy przybywający do Francji przez Mentonę  
11–20 maja 1940 r.

Wojskowi	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
Lotnictwo	1	1		1		
Piechota	1	2				
Wojska pancerne		5		1		

	Z Rumunii		Z Węgier		Z innych krajów	
	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze	Oficerowie	Podofic. i żołnierze
<b>Wojskowi</b>						
Kawaleria	1					
Artyleria	2					
Administracja			1			
Inni wojskowi		1				
<b>Ochotnicy</b>						
Inżynierowie i technicy						
Inni			1		4	
<b>Cywile</b>						
Inżynierowie i technicy	1					
Inni	1					
Kobiety i dzieci	9		6			
Samochody	7		2			

**Razem: 48**

## Bibliografia

### Źródła archiwalne

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, Londyn: Armia Polska we Francji 1939–1940, Sztab NW i MSWojsk/MON.

### Opracowania

Dubicki T., *Wojsko Polskie w Rumunii 1939–1941*, Warszawa 1994.

Lagzi I., *Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę w latach 1939–1941*, Poznań 1987.

Mazur W., *Zamglone horyzonty*, mps.

Śliżewski G., *Polskie lotnictwo wojskowe a wojna zimowa 1939/1940*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2019, nr 1.

Śliżewski G., *Stalowi „turyści Sikorskiego”*; czyli kurs na zachód [w:] *Za linią wroga. Materiały zebrane i przygotowane z okazji konferencji popularnonaukowej poświęconej przeszłości lotnictwa z cyklu „Historia Skrzydłami Malowana” pod patronatem Prezydenta Koszalin. Koszalin, 16 maja 2015 r.*, Warszawa 2015.